

TOLNA MEGYE CIGÁNY LAKTA TELEPÜLÉSEINEK TÁRSADALMI-GAZDASÁGI HELYZETE

NÉMETH NÁNDOR

Bevezetés

A hazai cigányság össznépelesen belüli arányának növekedésével párhuzamosan az elmúlt tíz-tizenöt év során ugrásszerűen megnőtt azoknak a tudományos igényű, empirikus vizsgálatoknak a száma, melyek a cigányság demográfiai, iskolázottsági jellemzőivel, munkaerőpiaci helyzetével foglalkoznak. Tanulmányunk kiinduló pontját ezen elemzések főbb eredményeinek, általánosítható tanulságainak rövid összefoglalása jelenti, majd ez alapján megfogalmazzuk kérdéseinket, felállítjuk hipotéziseinket, végül rátérünk konkrét, település szintű vizsgálatainkra.

A cigányság lélekszáma, területi elhelyezkedése

A cigánysággal kapcsolatos mindenkori vizsgálatok egyik fő kérdésköre ezen etnikai csoport valós lélekszámának megállapítása volt. Tanulmányunknak se nem feladata, se nem célja e problematika részletekbe menő tárgyalása, azt azonban néhány gondolat erejéig mindenképpen érdemes tisztázni, hogy kit is tekintünk cigánynak, illetve milyen eszközök állnak rendelkezésünkre lélekszámuk meghatározásához.

Az ilyen jellegű vizsgálatok elsődleges eszközei a mindenkori népszámlálások adatai. A hivatalos magyar népszámlálások 1880 óta tartalmazzák a nyelvismeretre, anyanyelvre, 1941 óta pedig a nemzetiségi hovatartozásra vonatkozó kérdéseket. A hazai cigányság lélekszámának ezen adatok alapján való meghatározása azonban igen problematikus. Egyrészt, mert Magyarország nemzeti és etnikai kisebbségei közül a cigányság veszítette el leginkább ősei nyelvét és olvadt be e téren a környező nemzeti többségbe, másrészt azért, mert a nemzetiségi hovatartozást firtató kérdésre bizonyítottan a valóságosan szükségesnél jóval kevesebben jelölik meg a cigányt. Ezek az adatok tehát nem tükrözik vissza a reális helyzetet. Éppen ezért van szükség egyéb, kutatók által irányított reprezentatív felvételekre is. Az ilyen típusú vizsgálódások már nem az egyénre vonatkoznak, mint a népszámlálási adatok, hanem az együtt élő közösség – család, háztartás – jellemzőit mérik fel. Ezek a vizsgálatok azt tekintik cigánynak, akit a környező nem cigány közösség tagjai származása, életmódja, kultúrája alapján cigánynak tartanak (*Mészáros Á.-Fóti J. 1996*).

Az említett források segítségével az elmúlt évszázadban több alkalommal is megpróbálták meghatározni a hazai cigányság lélekszámát. A népszámlálásokon kívül a KSH 1893-ban, 1963-ban és 1993-ban végzett reprezentatív minták segítségével létszámbebecslést. Ilyen típusú vizsgálatok a Minisztertanács Tanácsai Hivatala, valamint az MTA Szociológiai Kutatócsoportja nevéhez is fűződnek. Ezek, valamint a népszámlálások eredményeit – 1941-től – tartalmazza az *1. táblázat*.

A cigányság lélekszáma Magyarországon, 1941 és 1993 között
(forrás: *Mészáros Á.-Fóti J.* 1996. p. 909.)

éve	Az összeírás megnevezése	a cigányság lélekszáma		becslés szerint (ezer fő)
		az anyanyelv alapján a népszámlálás szerint (fő)	a nemzetiség alapján	
1941	Népszámlálás	18 640	27 033	
1949	Népszámlálás	21 387	37 598	
1960	Népszámlálás	25 633	56 121	
1963	Reprezentatív adatfelvétel, KSH			222
1970	Népszámlálás	34 597		
1970	Megyei Tanácsok becslései			220-250
1971	Reprezentatív adatfelvétel, MTA SzKCs			320
1977-78	Megyei Tanácsok becslései			325
1980	Népszámlálás	27 915	6 404	
1990	Népszámlálás	48 072	142 683	
1993	Reprezentatív adatfelvétel, KSH			394

Az adatok további, részletes elemzése nélkül hívnánk fel a figyelmet a kétféle számbavételi technikával végzett felmérések eredményeinek óriási különbségeire.

A cigány népesség területi elhelyezkedése – megyei szinten - alapvetően eltér az ország össznépességének területi megoszlásától. E tekintetben az 1990-es népszámlálási adatok állnak rendelkezésünkre, melyek – visszautalva az *1. táblázatra* – csak a tényleges cigány népesség egy részére vonatkoznak, ám a területi arányokat illetően elfogadhatóan reprezentálják a teljes etnikai csoportot. A cigányok legnagyobb része, több mint 1/5-e, Borsod-Abaúj-Zemplén megyében él, és hasonló nagyságrendű, mindössze néhány százalékkal alacsonyabb Szabolcs-Szatmár-Bereg megye részesedése. A többi megye mindegyikében a hazai cigányságnak 1-7%-a él. (Az említett két végletet Győr-Moson-Sopron és Jász-Nagykun-Szolnok megye képviseli.) A tanulmányunk tárgyát képező Tolna megyében az 1990-es népszámlálás során magát cigány nemzetiségűnek vallott személyek 2%-a élt. Az 1993-as országos szintű reprezentatív adatfelvétel során ez az arány mintegy egy százalékponttal magasabbnak bizonyult, tehát azt mondhatjuk, hogy Tolna megyében él a hazai cigány etnikai kisebbség mintegy 3%-a.

A különféle település típusok mentén is jelentős differenciák jellemzik az ország teljes népességét és a cigányságot. A hazai roma etnikum mintegy 20%-a az 1000 főnél kisebb lélekszámú falvakban él; az ország teljes népességét tekintve ez az arány: 7,8%. A községekről általában is elmondhatjuk, hogy bennük messze felülreprezentált a cigányság aránya: a romák 60, míg az országos össznépesség mintegy 38%-a él falun. Ebből következően a városokban sokkal kevésbé jellemző a cigányság jelenléte, mint a községekben (*Havas G.* 1999).

A cigányság demográfiai jellemzői

Az 1990-es népszámlálás tanúsága szerint a cigányság természetes szaporodása messze meghaladja az ország egészére jellemző értéket. Hazánkban az ötven év feletti házas nők átlagosan alig több mint két gyermeknek adtak életet; ez a szám a cigányság körében meghaladja az öt gyermeket. Az ezer lakosra jutó élveszületések száma a cigányság körében 28,7, míg az ország teljes lakosságánál 11,3. A gyerekszám ugyan sokkal nagyobb a romáknál, ám emellett nagyobb a halálozások száma és aránya is; ennek megfelelően várható élettartamuk alacsonyabb, mint az országos átlag (*Kemény I.* 1997). Az 1993. évi felmérés szerint – éppen a születési arányok nagy különbségeiből adódóan – jelentősen különbözik az ország teljes népessége és a cigányság korösszetétele (*Mészáros Á.-Fóti J.* 1996, *Molnár P.-Szegő Sz.* 1995). Ezt mutatja a 2. táblázat.

A táblázat szerint mindegyik fő korcsoportban jelentős különbségek vannak a két vizsgált csoport között. A cigányság körében lényegesen magasabb a gyermekek, de a fiatal felnőttek aránya is, mint az ország teljes népességében. Ebből következően az idősebb korosztályokhoz lényegesen kisebb arányban tartoznak cigányok, mint nem cigányok.

2. táblázat

A népesség főbb korcsoportok szerint
(forrás: *Mészáros Á.-Fóti J.* 1996. p. 915.)

Korcsoportok (év)	A cigány népesség (%)	Az ország teljes népessége (%)
0-14	30,4	19,2
15-39	43,6	35,8
40-59	17,4	25,8
60 és idősebb	8,6	19,2
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

Az 1993. évi minősítés szerint az iskolázottság terén is igen jelentős különbségek vannak a cigányság és az ország teljes népessége között (3. táblázat).

3. táblázat:

A 7 éves és idősebb népesség a legmagasabb iskolai végzettség szerint
(forrás: *Mészáros Á.-Fóti J.* 1996. p. 916.)

Legmagasabb iskolai végzettség	A cigány népesség (%)	Az ország teljes népessége (%)
általános iskola 0 osztálya	7,1	2,0
általános iskola 1-7. osztálya	37,5	23,0
általános iskola 8. osztálya	38,1	31,8
szakmunkásképző és szakiskola	9,8	15,9
középfiskola	5,9	19,5
felsőfokú iskola	1,6	7,8
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

A cigány népességben belül sokkal gyakoribbak azok a személyek, akik az általános iskola egyetlen osztályát sem tudták elvégezni, illetve nem tudtak bizonyítványt szerezni az alapfokú oktatási követelmények teljesítéséről. Magasabb azoknak az aránya is, akik befejezték ugyan az általános iskolát, de megrekedtek ezen a szinten, nem tanultak tovább. A középiskolai végzettségnél találjuk az igazán nagy törést a két csoport iskolázottsági szintjét illetően. Míg az ország egészét tekintve általában minden ötödik fiatal megszerzi az érettségit, addig a cigányságon belül ez az arány nem éri el a 6%-ot. Így a felsőoktatásba szinte már nem is kerül cigány fiatal; emiatt alig találunk diplomás embert ezen etnikai kisebbség tagjai között.

Az országban általában a tanköteles korú fiatalok 85%-ának iskolai végzettsége megfelel életkorának. A cigányság körében ez az arány nem éri el az 50%-ot, azaz a cigány fiatalok több mint fele alacsonyabb osztályba jár, mint ami életkora alapján várható lenne (*Mészáros Á.-Fóti J.* 1996).

A cigányság gazdasági aktivitása

Az ország teljes népessége és a cigányság gazdasági aktivitása között jelentős különbségek figyelhetők meg. A cigányság körében alacsonyabb az aktivitási szint, kisebb a bérből és keresetből élők aránya, magasabb a munkanélküliség, mint az országos átlag.

4. táblázat.

A népesség gazdasági aktivitás szerint, 1993 (forrás: *Mészáros Á.-Fóti J.* 1996, p. 918.)

	A cigány népesség (%)	Az ország teljes népessége (%)
Aktív kereső	18,3	35,2
Inaktív kereső	12,7	21,7
Munkanélküli	10,2	4,8
Eltartott	58,5	38,1
Az eltartottakból:		
- tanuló	18,3	16,7
- egyéb eltartott	40,2	21,4
Száz aktív keresőre jutó:		
- munkanélküli	56	14
- inaktív kereső	69	62
- eltartott	321	108
nem aktív kereső	446	184
Munkanélküliségi ráta (%)	35,6	11,2
Ebből:		
- férfi	38,6	12,6
- nő	30,3	9,4

A 4. táblázat az 1993-as felvétel gazdasági aktivitásra vonatkozó eredményeit mutatja. A cigányság körében fele annyi az aktív kereső, mint országosan, és sokkal kevesebb az inaktív kereső is. Az eltartottak aránya viszont sokkal nagyobb, mint az ország teljes népessége körében. Érdekes, és a cigányság nagyon fiatalos korszerkezetéből adódó jelenség, hogy közöttük magasabb a tanulók eltartottakon belüli aránya. A fentiekből adódóan a cigány etnikumon belül háromszor annyi eltartott jut száz aktív keresőre, mint országos átlagban. A munkanélküliség is sokkal jobban sújtja ezt az etnikai csoportot: a cigányság munkanélküliségi rátája mintegy háromszorosa az országra jellemző szintnek (*Mészáros Á.-Fóti J.* 1996). A magas munkanélküliség egyértelmű összefüggésben áll az iskolai végzettség nagy arányú hiányával. E témával részleteiben is több igen kiváló tanulmány foglalkozik, melyekben számszerűsítve is megtalálhatjuk az egyes iskolai végzettségi fokozatokhoz tartozó foglalkoztatás növekedési esélyeket, illetve a cigány és nem cigány népesség továbbtanulási esélyegyenlőtlenségeit (*Kertesi G.* 1994, 1995, *Kézdí G.* 1999, *Molnár P.-Szegő Sz.* 1995).

Empirikus vizsgálataink eredményei

Mint a fentiekben láthattuk, a hazai cigányság társadalmi-gazdasági jellemzői szinte minden tekintetben alapvetően különböznek az ország teljes népességének átlagaitól. Ebből következően Tolna megye településeire nézve az alábbi hipotéziseket tudjuk felállítani: a cigányok által nagy arányban lakott településeken valószínűleg kedvezőbb a korszerkezet, alacsonyabb az átlagos iskolázottsági szint, magasabb a munkanélküliség, alacsonyabb szintű a jövedelemtermelő képesség, mint a megyében általában. Ebben a fejezetben ezen hipotézisek igazolására vonatkozó vizsgálataink eredményeit mutatjuk be, elsősorban arra a kérdésre koncentrálva, hogy összességében vajon a cigány lakta települések rosszabb társadalmi-gazdasági helyzetben vannak-e, mint a megye egyéb települései.

Vizsgálataink kezdeti lépéseinek idején az jelentette a legnagyobb problémát, hogy meghatározzuk: az egyes településeket milyen arányban lakják cigányok. Az első fejezetben már említett problémák miatt nem tudtunk teljes mértékben az 1990-es népszámlálás adataira támaszkodni; a 2001. évi census eredményeit pedig teljes egészében még nem dolgozták fel. Ezért **Kertesi G.-Kéződi G.**: A cigánynépesség Magyarországon (1998) című könyvének adattábláit felhasználva három különböző adatbázist vettünk igénybe. Ezek közül legfontosabb az 1993. évi reprezentatív, országos szintű cigányvizsgálat, mely eredményeiben – véleményünk szerint – leginkább megközelíti a valóságot. (A vizsgálat metodikájáról az említett könyvben részletesen olvashatunk.) E felmérés óta azonban eltelt majdnem tíz év, mely idő alatt a cigányság népességen belüli aránya tovább emelkedett. Ezért a már említett adatbázis mellett minden település esetében megnéztük az 1990-es népszámlálás adatait, valamint az 1984-1987 közötti, a megyei tanácsok Cigányügyi Koordinációs Bizottságai (CIKOB) által végzett felmérések eredményeit is. Elsősorban a legfrissebb statisztikákat használtuk fel, ám azoknál a településeknél, ahol a másik két adatbázis lényegesen nagyobb cigányarányt mutatott, mint az 1993-as adatfelvétel, ott a legnagyobb számot vettük figyelembe. Vizsgálataink szempontjából egyébként a pontos számoknak nincs semmi jelentősége, csak a nagyságrendeknek. Ezek szerint Tolna megye cigányok által legnagyobb arányban lakott települése Gyulaj (40%). 30% körüli értékkel rendelkezik Sárszentlőrinc, és 20%-nál valamivel nagyobb arányban lakják romák Sárpilis, Kocsolát, Murgát és Nagyszokolyt. A városok mindegyike mindössze néhány százaléknyi cigánysággal bír, míg van húsz olyan falu is, ahol egyáltalán nem élnek romák. A 10%-nál nagyobb arányú cigány kisebbséggel rendelkező települések listáját tartalmazza az 5. táblázat.

5. táblázat:

Tolna megye legnagyobb arányban cigány lakta települései (forrás: **Kertesi G.- Kéződi G.** 1998)

Településnév	Cigányság aránya (%)	Településnév	Cigányság aránya (%)
Gyulaj	39,2	Bogyiszló	14,0
Sárszentlőrinc	28,5	Értény	13,3
Sárpilis	23,0	Báta	13,2
Kocsola	22,3	Kajdacs	13,2
Murga	22,1	Fadd	13,2
Nagyszokoly	22,0	Koppányszántó	12,5
Dúzs	19,3	Magyarkeszi	11,6
Pálfa	18,6	Nagydorog	11,3
Nagykónyi	15,9	Fürged	10,9
Váralja	15,9	Decs	10,8
Szedres	15,3	Ócsény	10,6
Felsőnyék	15,0	Csibrák	10,4
		Lengyel	10,4

A cigányság településenkénti arányának meghatározása után összeállítottunk egy, a megye minden településére vonatkozó adatbázist, mely tartalmazza mindazon társadalmi-gazdasági jellemzőket, melyek előzetes kutatásaink és szakirodalmi ismereteink alapján alkalmasak arra, hogy segítségükkel választ adjunk tanulmányunk fő kérdésére és megvizsgáljuk, hogy helytállóak-e induló hipotéziseink. Ezt követően többváltozós matematikai-statisztikai módszerek, nevezetesen faktoranalízis és klaszteranalízis segítségével dolgoztuk fel változóinkat és elemeztük a megye térszerkezetét.

A vizsgálatba bevont változók a következő tartalommal bírnak:

- LOGPOP99: az egyes települések 2000. évi állandó népességszámának 10-es alapú logaritmus, a településnagyság szerepének tesztelésére;
- ÖRIND: az egyes települések 14 évesnél fiatalabb lakosaira jutó 60 évesnél idősebb lakosok aránya, 2000;
- POPDIN: a települések állandó népességszám változásának mértéke 1990-2000 között;
- ARA18XKF: a középiskolát végzettek aránya a települések 18 évnél idősebb állandó lakosai közül, 1990;
- ARA25XFF: a felsőfokú végzettségűek aránya a települések 25 évnél idősebb állandó lakosai közül, 1990;
- JÖVPPC00: egy lakosra jutó adóköteles jövedelem a Tolna megyei átlag százalékában, 2000;
- JDIN9000: az egy lakosra jutó jövedelem növekedésének mértéke nominál értéken, 1990-2000;
- ADOPPC00: az adott évben adózók állandó népességen belüli aránya a Tolna megyei átlag százalékában, 2000;
- CÉGPOP00: a működő gazdasági szervezetek ezer lakosra jutó száma, 2000;
- EGVPOP00: a működő egyéni vállalkozások ezer lakosra jutó száma, 2000;
- SZGPPC00: az ezer lakosra jutó személygépkocsik száma a Tolna megyei átlag százalékában, 2000;
- TELPPC00: az ezer lakosra jutó telefon fővonalak száma a Tolna megyei átlag százalékában, 2000;
- MNAD0103: a települések becsült munkanélküliségi rátája, 2001. március;
- ARATART: a tartósan munkanélküliek aránya a 2001. márciusában regisztrált munkanélküliek közül;
- HADPPC00: az egy lakosra jutó helyi adók mértéke, 2000 (ezer Ft);

Mint a felsorolásból látható, igen széleskörű adatbázist sikerült összeállítanunk, a demográfiai tartalmú mutatóktól kezdve az infrastrukturális adottságokat és a vállalkezési aktivitást leíró mutatókon keresztül a jövedelmi és foglalkoztatottsági helyzet változókészletéig. Adataink többsége az elmúlt néhány év állapotát tükrözi; csak az iskolázottság terén voltunk kénytelenek az 1990-es népszámlálásra támaszkodni.

A Tolna megyei térszerkezetet kutató vizsgálataink első érdemi lépése tehát egy, a megye településeit alapul vevő faktoranalízis elkészítése volt. Ennek során az elemzésbe bevont változók lineáris kombinációiból olyan, egymástól független faktorokat állítunk elő, melyek az eredeti változók összes varianciájának lehető legnagyobb részét magyarázzák meg. A művelet számunkra azért előnyös, mert a sok, egymástól különálló változóból – némi információ veszteség árán - lényegesen kevesebb, faktorokba tömörített mutatócsoport jön létre, ebből adódóan könnyebben kezelhető és értelmezhető a rendszer. Az eredményül kapott rotált faktormátrixban szereplő faktorsúlyok arra utalnak, hogy az adott változó milyen erővel vesz részt az egyes faktorok alakításában.

Faktoranalízisünk rotált faktormátrixa				
Változók	1. faktor	2. faktor	3. faktor	4. faktor
LOGPOP99	0,71	0,42	-0,20	0,08
ÖRIND	-0,11	-0,02	0,90	0,03
POPDIN	0,29	0,27	-0,69	-0,08
ARA18XKF	0,85	0,41	-0,10	0,08
ARA25XFF	0,80	0,34	-0,10	0,16
JÖVPPC00	0,63	0,71	-0,16	-0,09
JDIN9000	0,14	0,79	0,02	-0,17
ADOPPC00	0,59	0,51	-0,20	-0,39
CÉGPOP00	0,94	0,13	0,03	-0,07
EGVPOP00	0,91	0,05	-0,02	-0,15
SZGKPPC00	0,82	0,31	0,01	-0,25
TELPPC00	0,52	0,23	0,71	0,01
MNAD0103	-0,51	-0,51	0,10	0,54
ARATART	-0,01	-0,01	0,04	0,78
HADPPC00	0,32	0,66	-0,02	0,39
Saját érték	5,028	2,023	1,506	1,318
Megmagyarázott variancia	38,2	18,6	12,8	9,2
Kumulálva	38,2	56,8	68,6	78,8

A 6. táblázatból látható, hogy az első faktor az eredeti 15 változó összes varianciájának több mint 1/3-át, az első négy faktor pedig összesen mintegy 4/5-ét magyarázza. (Az eredmények értelmezése során csak az 1-nél nagyobb sajátértékkel rendelkező faktorokat vettük figyelembe.) A faktorsúlyok elemzése alapján az egyes faktorokat a következőképpen értelmezhetjük:

1. faktor: gazdasági aktivitás

Ez a faktor mutatja meg, hogy az adott településen a vizsgált időszakban milyen arányban voltak jelen a gazdaság jó színvonalú működéséhez elengedhetetlen vállalkozások, képzett, munkaképes emberek és bizonyos infrastrukturális elemek. E faktor egyes értékei azokban a településekben magasak, ahol az átlagosnál:

- magasabb a cégsűrűség;
- több az egyéni vállalkozó;
- magasabb az adózók népességen belüli aránya;
- több gépkocsi és több telefon jut a lakosságra;
- nagyobb az állandó népesség lélekszáma;
- magasabb a lakosság képzettségi színvonala;
- magasabbak az adóköteles jövedelmek;
- alacsonyabb a munkanélküliség;
- valamivel több helyi adó jut a lakosságra.

2. faktor: jövedelemtermelő képesség

Ez a faktor mutatja meg, hogy az egyes települések gazdaságilag aktív népessége milyen munkaerőpiaci pozíciót foglal el és ez mennyire jelentkezik az adóköteles jövedelmekben. E faktor egyes értékei azokban a településekben magasak, ahol az átlagosnál:

- magasabbak a lakossági jövedelmek;
- nagyobb volt a jövedelem növekedés dinamikája 1990-2000. között;
- magasabb az adózók népességen belüli aránya;
- alacsonyabb a munkanélküliség;
- több helyi adó jut a lakosságra.
- valamivel nagyobb az állandó népesség lélekszáma;
- valamivel magasabb a lakosság képzettségi színvonala;
- valamivel több személygépkocsi jut a lakosságra.

3. faktor: demográfiai helyzet

Ez a faktor mutatja meg, hogy az egyes települések az elmúlt évtized során milyen mértékben tudták növelni népességüket, mennyire fiatalos korszerkezetük. E faktor egyes értékei azokban a településekben magasak, ahol az átlagosnál:

- nagyobb arányban csökkent a lakosság száma az elmúlt tíz év során;
- idősebb a lakosság korösszetétele;
- több telefonvonal jut a helyi lakosságra.

4. faktor: foglalkoztatási válság

Ez a faktor arra utal, hogy településeink milyen mértékű foglalkoztatási válsággal küzdenek, mennyire jellemző a magas, tartós munkanélküliség megléte. E faktor egyes értékei azokban a településekben magasak, ahol az átlagosnál:

- magasabb a munkanélküliség;
- a munkanélkülieken belül magasabb a munkaerőpiacról tartósan kiszorultak aránya;
- valamivel alacsonyabb az adózók népességen belüli aránya;
- valamivel több helyi adó jut a lakosságra.

Röviden összefoglalva az eddigieket, a következő megállapításokat tehetjük: az elemzésbe bevont 15 változó által leírt települési differenciákat az a két faktor ragadja meg leginkább, amely a települési gazdaság jövedelemtermelő képességét, működési színvonalát leíró mutatókat tömöríti magába. Harmadik faktorunk a népességi dinamikát írja le, ám az általa tömörített információ mennyisége már csak mintegy 1/10-e a vizsgálatba eredetileg bevont mutatók teljes információ tartamának. Leggyengébb magyarázó ereje azonban negyedik, a foglalkoztatási válság mértékére utaló faktorunk van.

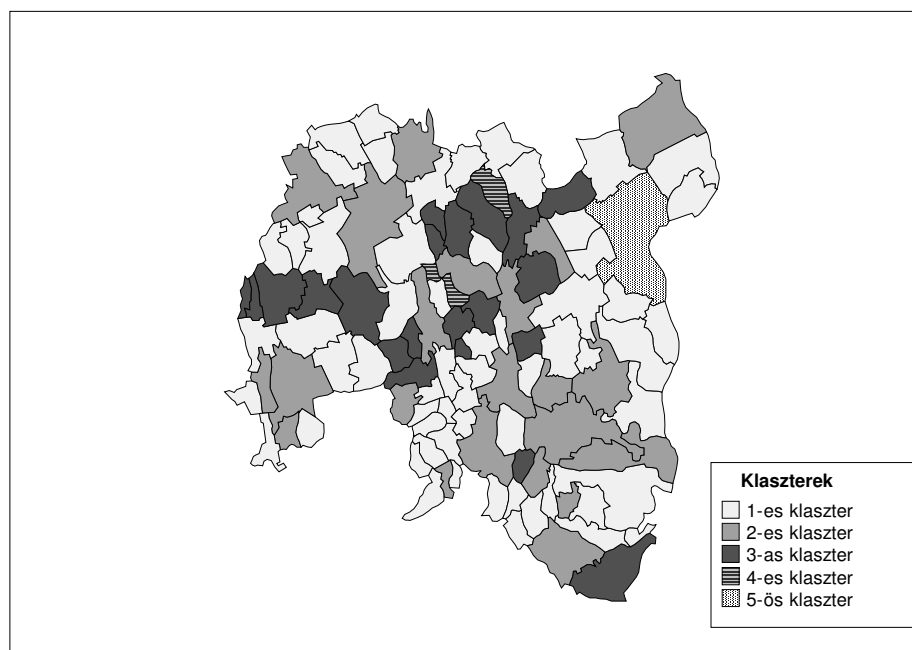
A négy faktortér egyenkénti elemzésétől eltekintünk. A továbbiakban azt vizsgáljuk meg, hogy kiemelt településeink a négy faktor összességét tekintve mennyire hasonlítanak egymáshoz, mennyire járnak be azonos fejlődési utat, illetve melyek azok a cigányok által nem magas arányban lakott települések, melyek a vizsgálatba bevont tényezők összességét tekintve leginkább rokoníthatóak a cigány lakta településekkel. E kérdések megválaszolása érdekében folyamodtunk a klaszteranalízis jól bevált módszeréhez. Ezen matematikai-statisztikai eljárás során a faktoranalízis eredményeül kapott faktorértékek sokdimenziós rendszerét felhasználva hozunk létre sajátos és alapvetően egységes jellemzőkkel bíró

településcsoportokat. Mi aktuális vizsgálataink során öt klasztert alakítottunk ki, melyek területi elrendeződését mutatja az 1. ábra.

A klaszterek jellemző faktorértékeit (klaszterközpontok) a 7. táblázatban foglaltuk össze.

7. táblázat

Faktor	Klasztereink jellemző faktorértékei				
	1. klaszter	2. klaszter	3. klaszter	4. klaszter	5. klaszter
Gazdasági aktivitás	-0,3676	1,4836	-0,4125	-0,9140	1,1900
Jövedelemtermelő képesség	0,2343	-0,0869	-0,9471	0,4849	6,0455
Demográfiai helyzet	-0,1631	-0,1046	0,0818	3,6697	-0,4772
Foglalkoztatási válság	-0,4157	-0,1376	1,1690	0,0152	3,7930

1. ábra. A klaszteranalízis során létrehozott csoportok területi eloszlása

Legnépesebb klaszterünk az első klaszter: a 108 vizsgált település közül 61 került ide, vagyis a megye településeinek több mint fele. A 7. táblázat alapján e csoport tagjaira a valamivel átlag alatti gazdasági aktivitás jellemző, vagyis lakosságuk vállalkezési-cégalapítási aktivitása szerény mértékű, magas a munkanélküliség, viszonylag alacsony a foglalkoztatottság, a lakosság iskolázottsági szintje alacsony. Döntően kis lélekszámú települések ezek; Tolna megye városai közül egyedül Simontornya került e csoportba. Jövedelemtermelő képességük ellenben némileg átlag fölötti, vagyis az átlagnál valamivel több adóköteles jövedelem jut e települések lakosaira, átlag körüli volt a jövedelmek tíz év alatti növekedése, és van némi helyi adó bevételük is. Demográfiai helyzetük nagyon kicsivel rosszabb csak a megyei átlagnál, tehát korszerkezetük és népességnövekedésük nem üt el alapvetően Tolna megye fő jellemzőitől. A foglalkoztatási válság megléte azonban karakteres: magas a munkanélküliség és a munkát keresők között viszonylag magas a hosszú ideje munka nélkül lévők aránya. Minden összevetve azt mondhatjuk, hogy e településcsoport tagjai főbb jellemzőiket tekintve átlagos Tolna megyei települések; a vizsgált társadalmi-gazdasági tényezők egyikében sem ütnek el karakteresen megyéjük jellemzőitől. Éppen ezért lett ez a

legnagyobb elemszámú klaszter, hiszen a megye arculatát maguk a települések alakítják ki, tehát sok hasonló település megléte hozzájuk hasonlónvá teszi a megye külső képét is. Ez tehát egy szélsőségektől mentes, "szürke" csoport, melynek legtipikusabb tagja a 12%-ban cigányok lakta, a megye északnyugati szélén fekvő Magyarkeszi. (Az ő klaszterközponttól való távolsága a legkisebb.) E csoport fent vázolt fő jellemzőit tagjai közül Nagyvejke mutatja legkevésbé: ezen a településen lényegesen rosszabb a demográfiai és a foglalkoztatási helyzet, mint a csoport többi tagjánál. Kiemelten vizsgált településeink közül Nagyszokoly és Sárpilis ebbe a kategóriába került, tehát nagy arányú cigány kisebbség megléte mellett is átlagos Tolna megyei településeknek tekinthetők. Az 5. táblázatban kiemelt 25 település közül még a következők tagjai e klaszternek: Nagykovácsi, Felsőnyék, Pálfa, Bogyaizló, Váralja, Szedres, Decs, Fadd, Fürged, Koppányszántó és Értény. A fent már említett három faluval együtt tehát tizennégy olyan település tagja e nagy csoportnak, ahol a helyben élő cigányság aránya meghaladja a tíz százalékot. Esetükben tehát a cigányság megléte önmagában nem okoz sem elmaradottságot, sem fejlettséget: e tizennégy cigány lakta település fő karakterét tekintve belesimul Tolna megye általános képébe. Egy-egy jellemzőt, nagy rendszeren belüli tényezőt tekintve természetesen akár alapvető különbségek is lehetnek egyes települések között, ám a mi célunk nem ezek kidomborítása, hanem a közös jellemzők, a fő vonalak megtalálása volt. Vehetjük példaként Koppányszántó és Értény esetét. Ez két hasonló lélekszámú, egymással közvetlenül szomszédos falu. Még a bennük élő cigányság aránya is hasonló: 13% körüli. Első pillantásra minden adott ahhoz, hogy fő társadalmi-gazdasági jellemzőiket tekintve szinte teljesen egyformák legyenek. Azok is, mondhatnánk, hiszen nem véletlen, hogy egy klaszterbe kerültek, ráadásul még a klaszterközponttól való távolságuk is megegyezik. Igen, mivel a legnagyobb súlyú faktor, a gazdasági aktivitás terén mindketten hasonlóan rossz helyzetben vannak. Jövedelemtermelő képességük is megegyezik, ám a demográfiai folyamatok terén már alapvetően különbözik e két település: Értény egy fiatalos korszerkezetű falu, mely meg tudta őrizni lélekszámát az elmúlt tíz évben (ez valószínűleg a roma populációnak köszönhető), míg Koppányszántó egy előregedett, erősen fogyó népességű település. Van tehát egy tényező, ahol karakteresen elüt egymástól e két falu. Mégis egy klaszterbe kerültek, mert más, igen nagy súlyú társadalmi-gazdasági tényezők terén alapvetően hasonlítanak egymásra.

A második klaszter legfőbb jellegzetessége, hogy tagjai – 22 település – a gazdasági aktivitásuk terén messze jobb helyzetben vannak, mint a megye átlagos települései. Vagyis népességük vállalkozási aktivitása és iskolázottsági szintje magas, alacsony a munkanélküliség, jók az infrastrukturális adottságok. Elsősorban nagy lélekszámú települések kerültek e csoportba. A megye kilenc városa közül hetet itt találunk, köztük a megyeszékhelyet, Szekszárdot, mely település egyébként a vizsgált jellemzők összességét tekintve leginkább elüt e klaszter többi tagjától. (E csoport legtipikusabb települése egyébként Dunaföldvár.) A másik három faktor által tömörített jellemzőket tekintve azonban teljesen átlagos települések ezek: sem jövedelemtermelő képességük, sem demográfiai folyamataik nem ütnek el jelentősen az átlagtól, a foglalkoztatási válság pedig nem jellemző rájuk. Kiemelt, cigány lakta településeink közül három található e klaszterben: a kis népességű Lengyel, valamint a Tolna megyei viszonylatban nagy lélekszámúnak számító Nagydorog és Ócsény. Mindhárom faluban körülbelül 10%-nyi roma kisebbség él. E települések tehát környezetükhöz viszonyítva jól működő helyi gazdasággal rendelkeznek. Azt már csak egyenkénti esettanulmányok segítségével tudnánk eldönteni, hogy a roma kisebbség mennyire jelenti szerves részét a helyi társadalomnak, milyen mértékben részei a gazdasági élet vérkeringésének. Lehet, hogy teljesen marginalizálódtak e településeken belül, ám ez nem hátráltatja jelentősen az érintett falvak gazdaságának működését.

A harmadik klaszter 21 tagja is karakteres vonásokkal rendelkezik. Legfőbb jellemzőjük a foglalkoztatási válság megléte, vagyis ezekben a falvakban igen magas a munkanélküliség, magas a tartósan munkanélküliek aránya, alacsony a foglalkoztatottság. Ezen kívül helyi gazdaságuk jövedelemtermelő képessége is rendkívül gyenge: alacsonyak a lakossági jövedelmek, nem volt jövedelemdinamika az elmúlt tíz évben, szinte alig vannak helyi adó bevételek. Ezzel párhuzamosan a gazdasági aktivitás is kívánnivalókat hagy maga után: alacsony a vállalkozási kedv, gyengék az infrastrukturális feltételek, és nagyon alacsony a népesség iskolázottsági szintje is. Még nyolc olyan, az 5. táblázatban kiemelt településünk van, melyről eddig nem szóltunk. Nos, ezek mindegyike ebbe a klaszterbe került, melynek egyébként Bikács a legátlagosabb tagja, és Kalaznó jellemzői ütnek el leginkább a többi település karakterétől. A 20% fölötti roma kisebbséggel bíró falvak közül tehát itt találjuk Gyulajt, Kocsolát, Sárszentlőrincet és Murgát is, de ide került Dúzs, Csibrák, Bába és Kajdacs is. Szinte csak ezer fő alatti települések alkotják e csoportot. Amelyek ezer főnél népesebbek, azokban kivétel nélkül jelentős roma kisebbség él. (Az előzőekben ki nem emelt Szakcs is ide tartozik, ahol mintegy 8%-nyi a cigányság aránya.) Magyarországon általában a legkisebb népességű falvak vannak a legrosszabb társadalmi-gazdasági helyzetben. Tolna megyében sincs ez másként, amit a gazdasági aktivitás faktora és e klaszter összetétele bizonyít leginkább. Elgondolkodtató azonban, hogy a kissé nagyobb lélekszámú községek közül csak olyanok kerültek e válságjegyekkel erősen terhelt csoportba, melyekben jelentős arányú roma kisebbség él. E települések esetében tehát valószínűsíthető kapcsolat áll fenn a helyi gazdaság és helyi társadalom válsága, valamint a cigányság jelenléte között. Az, hogy melyik település mikor, miért és hogyan került ebbe a helyzetbe, megint csak esettanulmányok segítségével dönthető el. Egy ilyen rövid helyzetelemzést mi is közlünk Tolna megye cigányok által messze legmagasabb arányban lakott településéről, Gyulajról.

Gyulaj a XIX. század végén-XX. század elején egy átlagos polgárosultságú település volt viszonylag nagy népességgel. Lakóinak száma az 1880-as évek végén a háromezer főt is meghaladta, ám némi népességveszteség már a XX. század elején megindult. Ez annak köszönhető, hogy a XIX. századi vasútépítés idején a gyulaji földbirtokosok nem engedték be a vasutat a faluba, mert féltették a földjeiket. Akkoriban a vasút volt a gazdaság fő mozgatórugója, így ezzel a döntéssel Gyulaj eltaszította magától a gazdasági szerkezetváltás és fejlődés lehetőségét. Aki ekkoriban máshogy akart élni, az elköltözött a faluból. De ez az elvándorlás még egyáltalán nem fenyegette a falu elnéptelenedésével.

A kommunisták hatalomra jutása idején kezdődött Gyulaj igazi válsága. Három olyan eseményt találunk a falu 40-50 évvel ezelőtti történelmében, melyek felelősek azért, hogy Gyulaj a környező településekhez képest is, de országos viszonylatban is nagyon rossz helyzetbe került. Ezek pedig: az erdő államosítása, a tévesztés és a cigányok betelepítése a faluba.

A gyulaji erdő évszázadokon át hozzátartozott az itteni emberek mindennapjaihoz. Ez az erdő adta a téli tüzelőt, gombája, vadja hozzájárult a lakosság élelmezéséhez. A faluból kerültek ki a vadászok, és a hajtók is a vadászatokhoz. Az északi és a nyugati településszomszédokat pedig csak az erdőn keresztül lehetett elérni, sőt a keleti szomszédhoz, Szakályhoz is az erdő szélén vezetett az út. De van ennek az erdőnek egy sajátossága, ami miatt idegen, e vidékhez semmilyen szállal nem kötődő erők is szemet vetettek rá már többször is története során. Ez pedig dâmuvadállománya, hisz itt él a világ egyik legnagyobb és legjobb minőségű dâmvad populációja. Ez hozta meg a falu számára a világhírt, de majdnem ez okozta vesztét is.

A dâmok a hagyomány szerint a török időkben kerültek ide. Erről írásos feljegyzés nem maradt fenn. Az erdőről és a vadakról az első írott források a XVIII. sz. végéről származnak. Ekkoriban az egész környék a herceg Eszterházyak tulajdonában volt. A múlt században már világraszóló vadászatok zajlottak itt. Egy-egy hajtás alkalmával több száz nagyvad is terítékre került. A szabadságharc leverése után azonban már máshogy hasznosították az erdőt: a hercegi család pénzembereknek adta azt bérbe, akik rendszeresen legeltettek benne és 1865-ig kis híján az összes vadat kipusztították belőle. A századforduló után azonban a birtok és vele a vadállomány maradványa ismét uradalmi kezelésbe került. Igen hosszú ideig tartott az egykor híres gyulaji dâmvad populáció felszaporítása, felújítása. Ezt a nemes munkát még külön megnehezítették olyan nem várt és sajnálatos események, mint az első világháború vagy az 1929-es kemény tél. De

szerencsére megváltozott a vadászok ízlése, vadakhoz való viszonya. Most már nem az volt a cél, hogy minél több vadat ejtsenek el egy-egy alkalommal, hanem az, hogy minél szebb, minél nagyobb trófeákat szerezzenek. Divatba jöttek a vadászati világkiállítások, ahol a különböző tájakról származó trófeákat össze lehetett hasonlítani. A gyulaji erdő dámbikái ekkor kezdtek kitűnni. Ilyen méretű dámlapátokat sem az országhatáron belül, sem azokon kívül nem tudtak sehol sem felmutatni. 1923-ból jegyzik az első itt lőtt világrekorder trófeát, amit azóta még vagy tíz követett. Ez természetesen mindig is vonzotta az ország vadászni szerető politikai és gazdasági vezetőit, hisz a vadászat drága mulatság, csak igen szűk réteg engedheti meg magának, ők viszont a legjobb trófeákat akarják megkapni a pénzükért. Óriási fejlődési lehetőség nyílt meg ezzel a falu előtt. Csakhogy a politika közbeszólt. 1952-ben az erdőt államosították és vadászati védett területté, rezervátummá nyilvánították. Természetesen ennek megvoltak a szakmai okai is, de mindenképpen politikai döntésről volt szó. Ugyanis Rákosi Mátyás és udvartartása egyszerűen eljött ide vadászni és őket igyekeztek védeni mindentől és mindenkitől. A jobb kiszolgálás érdekében az erdő egy kellemes részén egy vadászházat is felépítettek (ami akkor, hogy a gyulajiak csak „kastélynak” hívják), a közelében pedig egy halastavat is kialakítottak. Ezzel egy időben megalakult a Tamási Erdő- és Vadgazdaság, tehát az erdő intézményi központja nem a névadó Gyulajra, hanem az erdő másik oldalán fekvő Tamásiba került. A terület rezervátum-jellege a Kádár-korszakban is fennmaradt. Ráadásul, hogy teljes legyen a védelem, az egész erdőt kerítéssel vették körül, melynek építése a hetvenes évek elején fejeződött be. Ekkor az erdőn átvezető utakat sorompóval lezárták, melyeket mind a mai napig őrök vigyáznak éjjel-nappal. Ezzel Gyulaj elveszítette kapcsolatát északi, nyugati és keleti településszomszédaival és maga is egyre inkább „rezervátummá”, világtól elzárt településsé vált. A rendszerváltásig az erdőbe csak az Erdőgazdaság igazgatóságának engedélyével lehetett bemenni. 1990 óta ezt az engedélyt már a helyi önkormányzat is kiadhatja. A nagyfokú gépesítés miatt az elmúlt évtizedekben nagyon kevés ember kapott munkát az erdőben a falubeliek közül. Többé senkinek sem volt szüksége a gyulaji emberekre. A falu mai fiatalsága már úgy nőtt fel, hogy nem ismerhette meg saját erdejét, annak fáit, virágait, állatait. Annak ellenére, hogy az erdő 7500 hektáros területéből 3600 hektár telekkönyvileg is Gyulaj területéhez tartozik. A vadászat mind a mai napig sikeresen folyik, évente 6-8 aranyérmes dámlapátot lőnek itt. Ennek hasznából azonban a falu alig részesedik. Gyulajon nincsenek fogadók, vendéglők, igényes szálláshelyek, így az erdő látogatói megállás nélkül hajtanak át rajta. Sőt sokan nem is Gyulaj, hanem Tamási felől közelítik meg azt. A falunak a vadászból származó anyagi haszna csupán az Erdőgazdaság által az önkormányzatnak helyi adóként fizetett idegenforgalmi adó.

Az elnéptelenedéshez, a válsághoz vezető út második jelentős lépése a termelősövetkezet megalakítása volt. Gyulaj népe mindig is a földből élt; a birtok jelentette a vagyont, az életet. Az erőszakos szövetkezetesítéskor ezt vették el az emberektől. Itt is folyt a kulákiüldözés. Nem csoda, hogy többen a falu elhagyása mellett döntöttek és elköltöztek valamelyik szomszédos településre, vagy éppen meg sem álltak Budapestig. Óriási mértékű elvándorlás indult meg ekkor. Jól szemlélteti a folyamatot Gyulaj néhai külterületi településrészének, az 1949-ben még 666 lakosú Szőlőhegynek a sorsa. Szőlőhegy a hagyomány szerint hét völgybe települt, közvetlenül az erdő mellé. Nem túl jók az itteni földek és az erdő miatt egyébként sem nagy a szántóterület, így az itteni népesség jó része vagy földnélküli zsellér volt, vagy olyan gazda, aki egy-két holdon gazdálkodott. Ez a földterület pedig sokszor még arra sem volt elég, hogy a családot ellássa étellel. Így itt nem is épültek nagy parasztházak, hanem csak kicsi, zsúfpedeles házikók. Viszont mindenki ragaszkodott a maga kis parcellájához, így 1959, a termelősövetkezet megalakulásának éve után az addig itt élő parasztok jelentős része elmenekült innét. Volt, aki csak a faluba költözött be, de sokan más települést választottak lakhelyül. Nem volt miért tovább itt maradni, hisz egyik oldalon elvették erdejüket, másik oldalon pedig a földjüket. Az elvándorlást természetesen az is megkönnyítette, hogy a szőlőhegyieknek mindenért be kellett menniük a tőlük két-három km-re lévő faluba: ott volt az iskola, a templom, a buszmegálló. Ez a helyzet pedig igen kényelmetlen volt. Szőlőhegy népessége 1960-ban még 550 fő volt, 1970-ben viszont már csak 203-an laktak itt. Pár éven belül aztán ők is felhagytak otthonukkal, így 1975-re a kis település teljesen elnéptelenedett. A még álló házakat a téesz lebontotta, majd a néhai Szőlőhegy helyét felszántották és azóta is művelik.

A termelősövetkezet viszont nemcsak megalakulása idején készített sok embert a falu elhagyására, hanem a későbbi évek során is. Ugyanis a téesz egészen a nyolcvanas évek közepéig, mikor is egyesítették a kiváló eredményeket produkáló döbröközi szövetkezettel, katasztrófálisan működött. Betudható ez talán annak, hogy vezetői vagy olyan emberek voltak, akik egyáltalán nem értettek a mezőgazdasághoz, vagy olyanok, akiknek semmi közük nem volt Gyulajhoz, így nem is lehetett tőlük lelkiismeretes munkát várni. Pedig a gyulaji földek nagyon jók: 25-30

aranykorona értékűek. Tehát aki az elmúlt évtizedekben érzett magában elég elszántságot, tehetséget és érvényesülni akart, az elment innét.

Az elvándorlást csak felerősítette a cigányok beköltözése a faluba. Őket még az Eszterházyak telepítették az erdő szélére Somogy és Baranya szegényebb vidékeiről azzal a céllal, hogy az erdőirtáson dolgozzanak. Házaik nem voltak, telepeken éltek félig földbe vájt putrikban. A község vezetői 1958-ban határozták el a cigánytelepek felszámolását. Arra kötelezték a romákat, hogy Szőlőhegy szomszédságában telepedjenek le, de itt semmi lakható épület nem volt számukra, tehát megengedték az új putrik felépítését. 1960-tól aztán már magára Szőlőhegyre is elkezdtek beköltözni. 1961-ben itt épült fel egy cigányiskola, ami inkább napközi otthonként működött. A gyerekek, sőt gyakran a szülei is kaptak itt enni és tanultak magyarul beszélni, majd írni-olvasni. Ebben az iskolában egy tanító irányításával 1. és 2. osztály működött 1970-ig. Harmadik osztálytól Szőlőhegy egyik részére, a közeli Pogányvára jártak a gyerekek, ahol egy kis létszámú iskola működött két tanulócsoporttal. A külterületi településrész elnéptelenedése miatt ez az iskola 1967-ben megszűnt. 1962-től a falu üresen álló házait a cigányok is megvásárolhatták. Ekkor kezdődött beköltözésük Gyulajra. Az utolsó putri 1980-ban tűnt el, de a cigányok életmódját a lakáshoz jutás alig változtatta meg. Épp a térhasználat alapvető különbségei miatt kell még ma is megkülönböztetnünk a faluban már mély gyökerekkel rendelkező magyar családok által és a cigányok által fenntartott háztartásokat. A már régóta a faluban élő családok idősebb és középkorú tagjai elsősorban a cigányokat okolják azért, hogy a település válsághelyzetbe került. Ők úgy élték meg, hogy akkor kezdtek rosszra fordulni a dolgok, amikor a romák beköltöztek Gyulajra. Pedig a valóságban ez nem így van, hisz betelepülésük már csak következménye volt a válságot kiváltó rossz politikai döntéseknek és a paraszti népesség elvándorlásának. Ám az a nemkívánatos helyzet tényleg megfigyelhető a faluban, hogy azokon a részeken, ahol több cigány család él egymás mellett, leromlik a közbiztonság, a házak értéke pedig gyakorlatilag a nullával egyenlő.

A földrajzi bezártság, a gazdasági létbizonytalanság és a társadalmi konfliktusok a falu jövőjét veszélyeztető elvándorlást indítottak el. 1949-1960 között Gyulaj elveszítette lakóinak húsz százalékát (589 fő), majd népessége 1960-1970 között 26%-kal, 1970-1980 között 20%-kal, 1980-1990 között további 18%-kal csökkent. Óriási mértékű népességvesztés ez (*Balipap F.* 1993).

Gyulaj esetében tehát számos balszerencsés esemény egymást gerjesztő hatásának eredménye a mai rossz gazdasági helyzet, aminek csak egy eleme a cigánysággal szembeni diszkrimináció, a cigányság helyben élésének taszító hatása. Az azonban egyáltalán nem jelenthető ki, hogy a falu azért indult volna el a pusztulás útján, mert beköltöztek a cigányok. Az ő jelenlétük már csak következménye a megindult válságnak, bár kétségtelenül hozzájárult annak elmélyüléséhez.

A harmadik klaszternek mindössze három tagja van, három kistelepülés: Szakadát, Kisszékely és Szárazd. Sajátosan rossz demográfiai helyzetük különbözteti meg őket leginkább a többi településtől és rendezi őket egy csoportba. Ezekben a falvakban kétszer-háromszor annyi idős korú ember él, mint ahány gyermek. Emellett lélekszámuk is 15-20%-kal csökkent az elmúlt tíz év során. Lakosságuk gazdasági aktivitása is rendkívül gyenge, ami nyilvánvalóan az előregedett korstruktúrával függ össze. Cigány népesség egyáltalán nem, vagy csak 1-2%-ban lakja ezeket a főtaktól távoli, félreeső helyen lévő falvakat.

Negyedik klaszterünket már csak egyetlen település, Paks alkotja. Ez a város országos jelentőségű stratégiai üzemének, az atomerőműnek köszönhetően fejlettségi szempontból teljes mértékben elűt környezetétől és kiemelkedik a megye térszerkezetéből. Az egy lakosra jutó jövedelmek országos rangsorában minden évben az élmezőnyben találjuk, amire a megye más településeinek még csak esélye sincsen. A város lakosságának gazdasági aktivitása kiemelkedő, csakúgy, mint a helyi gazdaság jövedelemtermelő képessége. Foglalkoztatási gondok sincsenek, és a város lakosságának korszerkezete is kiváló. Cigányság mindössze 2%-ban lakja Paksot.

Konklúzió

A fentiekben megvizsgáltuk, hogy Tolna megye nagy arányban cigányok által lakott települései vajon rosszabb társadalmi-gazdasági helyzetben vannak-e, mint a megye egyéb települései. A válasz megadásához empirikus módszereket választottunk. Először összeállítottunk egy, a helyi gazdaság működését és a településeken zajló alapvető társadalmi folyamatokat jól leképező mutató rendszert, majd faktoranalízis és klaszteranalízis segítségével feldolgoztuk azokat. Az általunk kiemelt 25, 10%-nál nagyobb roma kisebbséggel rendelkező község közül 14 abba a klaszterbe került, amely a megye alapvetően átlagosnak tekinthető településeit tömöríti. Ebbe a csoportba került a hat, 20% fölötti cigányarányal bíró falu közül kettő. A másik négy viszont – további négy kiemelt településsel együtt – abban a klaszterben található, mely a válságjegyekkel leginkább terhelt, legfejletlenebb helyi gazdasággal rendelkező, foglalkoztatási válságban lévő, átlagos demográfiai helyzetű településeket tartalmazza. Kiemelt településeink közül mindössze három, nagy népességű, illetve speciális helyzetben lévő falu került a prosperáló, a városok többségét is tartalmazó csoportba. A nagy arányban cigány lakta települések túlnyomó többsége tehát vagy a legtöbb tekintetben beleolvad az országos szinten egyébként közepesnek minősülő megyei átlagba, vagy pedig messze elmaradva attól, főleg gazdasági, de társadalmi szempontból is válsággal küzd. Különösen igaz ez a legnagyobb arányú cigánysággal rendelkező Gyulajra, illetve Kocsolára, Sárszentlőrincre és Murgára. Gyulaj esetét részletesen is megvizsgáltuk. E falu története azt sugallja számunkra, hogy a cigányság jelenléte egy településen erősen összefügg az adott falu társadalmi-gazdasági egyensúlyának felbomlásával. Olyan településekre költöztek be a romák, ahol hosszabb-rövidebb időre megtorpant a fejlődés, bizonytalanság uralkodott a helyi lakosságon belül településük jövőjét illetően. A velük szembeni ellenérzések aztán további elköltözést indukáltak, illetve gátolták az aktív társadalmi rétegek betelepülését, így egész településrészek váltak etnikailag gyakorlatilag homogénné. A cigányság még csak nyomaiban sem tudta pótolni az elvándorolt paraszti társadalmat, ami csak tovább mélyítette, illetve nyilvánvalóvá tette a falu válságát, pusztulását.

IRODALOM

- Balipap F.** 1993: „Nekünk az erdőből csak a madárfütty jutott...” helyi kultúra és helyi társadalom Gyulaj községben. – A Falu. 3. pp. 45-60.
- Havas G.** 1999: A kistelepülések és a romák. – in: A cigányok Magyarországon. Budapest. pp. 163-203.
- Kemény I.** 1997: A magyarországi roma (cigány) népességről. – Magyar Tudomány. 6. pp. 644-655.
- Kertesi G.** 1994: Cigányok a munkaerőpiacon. – Közgazdasági Szemle. 11. pp. 991-1023.
- Kertesi G.** 1995: Cigány gyerekek az iskolában, cigány felnőttek a munkaerőpiacon. Közgazdasági Szemle. 1995/1. pp. 30-65.
- Kertesi G.-Kézdi G.** 1998: A cigány népesség Magyarországon. Dokumentáció és adattár. Socio-typo, Budapest, 1998.
- Kézdi G.** 1999: A roma fiatalok középiskolai továbbtanulása. – in: A cigányok Magyarországon. Budapest. pp. 217-228.
- Mészáros Á. - Fóti J.** 1996: A cigány népesség jellemzői Magyarországon. – Statisztikai Szemle. 1. pp. 908-929.
- Molnár P. - Szegő Sz.** 1995: Cigányok Magyarországon. – Társadalmi Szemle. 6. pp. 68-83.